

Kan du høre og se det samme som jeg? Om litteraturen i nabosprogsundervisningen

LNU-konferencen

Tromsø 17.-18. marts 2023

Erik Skyum-Nielsen
Institut for Nordiske Studier
og Sprogvidenskab

KØBENHAVNS UNIVERSITET

Litteraturen i nabosprogsdidaktikken

- Nabosprog kan tjene som middel for mål og som vej til øget sproglig, litterær, kulturel bevidsthed (Anna Smedberg Bondesson: *Ditt språk i min mun*, 2014)
- Nabosprogsiagttagelse kan skærpe opmærksomheden for de små nuancer og de store, ofte uerkendte nordiske fællesskaber
- Nabosprog kan i didaktisk sammenhæng styrke elevers og studerendes sproglige metabevidsthed og litterære kompetencer (Tina Høeg)
- Nabosprogstekster (tryk, skærm, billeder, lyd) kan danne udgangspunkt for en undersøgende, udforskende, inddragende samtale i klasserum eller auditorium
- Nabosprogsmateriale kan bidrage til elevers undren og til øget sans for såvel fremmedhed som lighed

Faglige dimensioner:

- Litteratur som indlevelsesmulighed og modstandsfortælling
- Litteraturunderviseren som en troværdig opdrager
- Litteraturundervisning som en eksemplarisk og formativ proces
- Litteraturpædagogik som "aha"-oplevelser, som fører videre til flere
- Litteraturpædagogik som en *forundringens didaktik*
- Litteraturlæsning som et møde med det ikke-funktionelle sprog
- Eller i hvert fald et møde med et sprog, der er funktionelt på *andre* præmisser end nyttens

- Det er ikke alle tekster, der egner sig
- Det er ikke alle lærere, der egner sig
- Det er ikke alle elever der – på alle tidspunkter – er åbne over for at lade sig flytte eller er villige til at gå med
- Der er ingen grund til at opøve færdighed i analyse, hvis der ikke samtidig indfinder sig en oplevelse

Hvad mener vi overhovedet, når vi taler om "litterære oplevelser"?

- Samling af tid og sted og sanser: Det for en tid at være i en andens krop
- Ethiske og eksistentielle dilemmaer: Det at føle noget som vedkommende
- Udfyldning af tekstens "tomme pladser": Hvad kalder teksten frem i én?
- Fascinationen ved forfatterens bemestring af sproget: Det at man ligesom er med, mens der skrives

Visualiseringens muligheder

- At fastholde iagttagelser mens man gør dem, lagre det ellers flygtige
- At vise, hvad man gør, og dermed lægge op til elevens formative læring
- At afmystificere analytiske manøvrer og gerne problematisere dem
- At kunne isolere ét fagligt perspektiv og tydeliggøre dets begrænsninger
- At skifte fagligt perspektiv på teksten, åbne den fra stadigt nye vinkler
- At lade nye iagttagelser dukke op, interagere, interferere og samle sig
- At huske at lade teksten vende tilbage, så at sige uberørt af analysen
- At demonstrere tekstens bestandighed, men også dens forvandlingsevne

Den nordiske dimension og nordisk identitet

Hvad fører de nordiske og specielt de skandinaviske lande sammen?

- Nært beslægtede prog
- Lang fælles historie
- Parallelle samfundsmodeller
- Politiske institutioner med fælles dagsorden
- Familiebånd og venskabsrelationer
- Professionelle netværk
- Omverdenens oplevelse af os som foregangslande m.m.

Den nordiske dimension og nordisk identitet

Hvad trækker i dag de nordiske lande fra hinanden?

- Globalisering i bredeste forstand
- Medialiseret kommunikation og kultur
- Sproglige domænetab
- Nationalisme i de enkelte lande
- Demografisk udvikling mod større intern diversitet

Den nordiske dimension og nordisk identitet

En eller måske snarere seks måder at spørge på:

- Hvem er du?

Men også:

- Hvad kan du?
- Hvad vil du?
- Hvor er du?
- Hvor vil du hen?
- Hvem vil du gerne lære at kende?

Den nordiske dimension:

De Dårlige Undskyldningers Faste Holdeplads

- Vi har ikke tid til den nordiske dimension
- Vi har ikke fået helt klare ordrer ovenfra
- Vi mangler de fornødne sproglige forudsætninger
- Vi mangler egnet, opdateret pædagogisk materiale
- Elever og studerende mangler som regel lysten

Stikord til en pragmatisk og realistisk tilgang

Det nordiske som felt for møder

Det nordiske som en undersøgelse

Det nordiske som noget man producerer mere end noget man har

Det nordiske som noget der opstår mere end noget der allerede er

Muligt fokus – at elever og studerende indgår i en proces, hvor de oplever en nysgerrighed og en retning at søge viden og indsigt i

På folkeskole-, ungdomsuddannelses- og læreruddannelsesniveau er det normalt op til den enkelte lærer at vægte og forme den nordiske dimension

Men ALT er ALTID op til den enkelte lærer

Motto: Hellere titusind prøvende pragmatikere end ti udbrændte ildsjæle

Metode: At gå over grænsen mellem sprog, litteraturer og virkeligheder sammen med sine elever og studerende

Princip: Fremmedgøre det velkendte. Gøre det fremmede tillokkende

Didaktiske virkemidler: Visualisering. Lydklip. Oversættelsesøvelser

Forfattersamtalens uønskelige ekstremer:

- Når interviewer bare kører sin egen læsning igennem og beder om forfatterens accept af den
- Når forfatteren leverer de samme svar som ved 10 foregående interviews
- Når interviewer har forfatteren til eksamen i dennes værk – og giver forfatteren karakter
- Når et professionelt sikkerhedsnet forhindrer, at der sker noget som helst (nyt)
- Når samtalen bliver fiskeri efter private detaljer

Forfattersamtalens potentialer:

- Samtalen som et møde mellem mennesker omkring et værk, som gøres nærværende
- Samtalen som noget, der sker i momentet
- Interviewet som en nysgerrig udforskning snarere end en udspørgning
- Interviewets mulighed: Det uventede, det ikke på forhånd planlagte, det for andre åbnende

Forfattersamtalen. Mulige modeller:

- Fokus på et konkret tekststed, som læses op og bliver kommenteret grundigt af begge
- Brug af "det kolde øje", forstået som iagttagelser på tværs af hvad der allerede er sagt og skrevet om forfatter og værk
- Fælles fokus på noget fælles, noget "tredje" i stedet for på intentionen bag værket eller interviewerens vurderinger
- Samtalen som nysgerrig koncentration omkring et værk, som gøres nærværende i situationen
- Brug af sang, gestik, tegning m.m. til illustration af pointer
- Spørgsmål, som er *ægte* i den forstand, at intervieweren ikke har svar på dem i forvejen og faktisk ønsker at blive klogere

Spørgsmål: Kan forfatter- og forfatterskolesamtalen afgive didaktiske ideer?

- Ja, ved at demonstrere muligheden af en undersøgende (eksplorativ) læsning
- Ja, ved gøre teksten "ny", uafhængigt af hvad der allerede er sagt og skrevet om den
- Ja, ved at samle fokus om noget foreliggende, ikke-beskrevet fælles
- Ja, ved at betone oplevelsens individuelle karakter i et rum, hvor den samtidig er synlig for mange
- Ja, ved at lade opmærksomheden skifte mellem teksten og dem, der taler om den

Eksempel:

Fællesforelæsning i Litteraturanalyse for nystartet årgang på BA i Dansk,
Københavns Universitet 9.9.2019

Ingredienser bl.a.:

Kjell Askildsens novelle "Et deilig sted" (*Hundene i Tessaloniki*, 1996)

En forelæser

140 deltagere

En opmærksomhed for genre – og en undren over et andet sprog

Kjell Askildsen: "Et deilig sted" (Hundene i Tessaloniki, 1996)

GLOSER

eika : egen

ta igen : indhente

grind : låge i hegn eller gærde

snill : sød, rar

doen : klosettet (ikke et WC)

rart : mærkeligt, sært

månesigd : månesegl

Kjell Askildsen: "Et deilig sted" (Hundene i Tessaloniki, 1996)

- Kjører du ikke litt fort? sa hun.
- Nei, sa han.

Litt senere tok han av fra riksveien og inn på den smale og svingete nedkjørselen mot fjorden.

- Så grønt det er blitt siden sist, sa hun.
- Ja, sa han.
- Veien er liksom blitt smalere, sa hun.
- Jeg kjører ikke fort, sa han.

Kjell Askildsen: "Et deilig sted" (Hundene i Tessaloniki, 1996)

Hun fortsatte å lese. Etter en stund så hun opp og sa:

- Har du firt flagget?
- Ja, sa han.
- Har du? sa hun.
- Nei, sa han.
- Hvorfor sa du ja? sa hun.

Han svarte ikke. Så sa han:

- I morgen drar jeg inn til byen og kjøper en vimpel.
- Å nei, sa hun, ikke vimpel, det er så ... Vi har aldri hatt vimpel.

Han svarte ikke.

Eksempel:

Oversættelse af Tomas Tranströmers digt "Hemåt" (fra *Sanningsbarriären*, 1978)

Ingredienser:

Originalteksten

Peter Nielsens danske oversættelse

Robert Blys oversættelse til amerikansk engelsk

Ordbøger i bogtrykt eller digital form

Fokus: Den åbenlyse ækvivalens + den lige så åbenlyse inkongruens

Tomas Tranströmers digt "Hemåt" (fra *Sanningsbarriären*, 1978)

*Ett telefonsamtal rann ut i natten och glittrade på
landsbygden och i förstäderna.*

Efteråt sov jag oroligt i hotellsängen.

*Jag liknade nålen i en kompass som orienteringslöparen bär
genom skogen med bultande hjärta.*

Tomas Tranströmers digt "Hjemad"
(fra *Samlede Tranströmer*, 2012)

*En telefonsamtale løb ud i natten og skinnede på landet
og i forstæderne.*

Bagefter sov jeg uroligt i hotelsengen.

*Jeg lignede nålen i et kompas som orienteringsløberen bærer
gennem skoven med bankende hjerte.*

Tomas Tranströmers digt "Hjemad"
(fra *The half-finished Heaven*, 2017)

*A telephone call ran out into the night and shone there
over the villages and the suburbs.*

Afterwards I slept restlessly in the hotel bed.

*I resembled the needle in a compass that the cross country runner
on ahead carries with thumping heart through the woods.*

Tredje og fjerde eksempel:

Oversættelse af Olav H. Hauges digte "I dag såg eg" og "Det er den draumen" (fra *Dropar i austavind*, 1966)

Ingredienser:

Originalteksterne

Plads til elevernes oversættelse

Torben Brostrøms danske oversættelse

Ordbøger i bogtrykt eller digital form

Fokus: Hvad er problemet ved nynorsk?

Olav H. Hauge: "I dag såg eg" (fra *Dropar i austavind*, 1966)

I dag såg eg
two månar,
ein ny
og ein gamal.
Eg har stor tru på nymånen.
Men det er vel den gamle.

Udfyldes med (flere) forslag til
oversættelse fra elever eller
studerende

Olav H. Hauge: "I dag såg eg" med dansk oversættelse ved Torben Brostrøm (fra *Dråber i østenvind*, 2004)

I dag såg eg
two månar,
ein ny
og ein gamal.
Eg har stor tru på nymånen.
Men det er vel den gamle.

I dag så jeg
to måner,
en ny
og en gammel.
Jeg har stor tiltro til nymånen.
Men det er vel den gamle.

Olav H. Hauge: "Det er den draumen" (fra *Dropar i austavind*, 1966)

Det er den draumen me ber på
at noko vedunderleg skal skje,
at det må skje –
at tidi skal opna seg,
at hjarta skal opna seg.
at dørar skal opna seg,
at kjeldor skal springa –
at draumen skal opna seg,
at me ei morgonstund skal glida inn
på ein våg me ikkje har visst um.

Udfyldes med (flere) forslag til
oversættelse fra elever eller
studerende

Olav H. Hauge: "Det er den draumen" med dansk oversættelse ved Torben Brostrøm (fra *Dråber i østenvind*, 2004)

Det er den draumen me ber på
at noko vedunderleg skal skje,
at det må skje –
at tidi skal opna seg,
at hjarta skal opna seg.
at dørar skal opna seg,
at kjeldor skal springa –
at draumen skal opna seg,
at me ei morgonstund skal glida inn
på ein våg me ikkje har visst um.

Det er den drøm vi nærer
at noget vidunderligt vil ske,
at det må ske –
at tiden vil åbne sig
at hjertet til åbne sig
at døre vil åbne sig
at kilder vil springe –
at drømmen vil åbne sig,
at vi en morgen vil glide ind
i en havbugt vi aldrig har kendt.

Jóanes Nielsen: Brúgvar av svongum orðum, 2002

TÓM TRAPPA

Eg sigi jørðin

Hella undir iljunum

Sigi sól

Angin av brunnum tara

Sigi máni

Hjarta klebrar móti rivunum

Sigi góða

Tóm trappa

Jóanes Nielsen: Brúgvar av svongum orðum, 2002

TÓM TRAPPA

Eg sigi jørðin
Hella undir iljunum
Sigi sól
Angin av brunnum tara
Sigi máni
Hjarta klebrar móti rivunum
Sigi góða
Tóm trappa

TOM TRAPPE

Jeg siger Jorden
Strandklippe under fodsålerne
Siger sol
Lugten af rådden tang
Siger måne
Hjertet klistrer mod ribbenene
Siger elskede
Tom trappe

Tove Ditlevsen: Kvindesind, 1955

Der bor en ung pige

Der bor en ung pige i mig, som ikke vil dø,
hun er ikke længere mig, og jeg ikke hende,
men hun stirrer på mig fra spejlet, i øjnenes sø,
som søger hun noget, hun ikke mere kan finde.

Hun har ikke andre i verden at spørge end mig:
hvor er mine drømme? og hvor er min tyveårs glæde?
Hvor er de uskyldige smil, den alvorlige leg?
Hvordan er mit pund forvaltet i årenes kæde?

Jeg prøver at fange det blege og lysende blik,
jeg prøver at holde den spørgende stemme tilbage,
og hører i hjertet en mild og bedrøvet musik,
en regnvejrstone af sagte dryppende klage.

“Din drøm var skrøbelig barn og dømt til at dø,
din renhed blev mindre ren af de ting du lærte –
mod stenbroen faldt dine fine og frugtbare frø
en aften, da virkeligheden brød ind i dit hjerte.

Tove Ditlevsen: Kvindesind, 1955

Du havde en pigelig drøm om et barn og en mand,
og du fik, hvad du pegede på, men var stadig alene,
så blev du tilbage i barndommens undrende land,
mens jeg går omkring og er til i en verden af stene.

Og det er din styrke og trøst, at du ikke er død,
men lever et sted som en spinkel og vigende skygge,
endskønt jeg har solgt dine drømme for hus og for
brød,
og trukket dig ned i en smerte, der minder om lykke.

Og det er *min* frelse, at jeg kan fornemme din røst
som bølgeslag i mit blods tungsindige vandring –
du er mit forsvar, min uro og dybeste trøst,
bestandig og god gennem årenes liv og forandring.”

Der bor en ung pige i mig, der ikke kan dø,
før jeg selv blir træt af at tro, jeg engang var hende,
hun stirrer imod mig fra spejlet, i øjnenes sø,
efter noget, der altfor ofte er svært at finde.

Tove Ditlevsen: "Der bor en ung pige" sunget af Anne Linnet

Snorris Edda ("Den prosaiske Edda") beretningen om Skirners rejse

"En dag Frej var gået ind i Hlidskjalf, så han ud over alle verdener, og da han kiggede mod nord, så han et stort og smukt hus på en gård, og der gik en kvinde hen til huset, og da hun løftede armene for at åbne døren, strålede det fra hendes arme både i luften og på havet, og alle verdener blev oplyst af hende. Og det store hovmod, der gjorde, at han havde sat sig i det hellige sæde, hævnede sig således på ham, at han gik bort fuld af sorg. Og da han kom hjem, talte han ikke, og han hverken sov eller drak."

"Så tog Skirnir af sted og friede til kvinden for ham og fik hendes løfte, og ni nætter senere skulle hun komme til det sted, der hedder Barey, og holde bryllup med Frej. Og da Skirnir fortalte Frej det udfald, kvad han: "Lang er én nat, / lang er den anden, / udholder jeg elskovslængsel i tre? / Ofte en måned / forekom mig kortere / end den halve nat før ægteskab.""

"Skírnismál" fra Den poetiske Edda

6.

"I Gymers gård
så jeg hende gå,
en kvinde så kær,
armene stråled
og skinned på
både himmel og hav.

7.

En kvinde så kær
har ingen karl
elsket siden urtid.
Hverken aser
eller alfer ønsker,
vi skal være sammen."

"Skírnismál" fra Den poetiske Edda

40.

"Sig mig, Skirner,
før du sadler af
og tager flere fodtrin:
Hvad udretted du
i jætters verden
for vores begges
vellyst?"

41.

"Barre hedder stedet,
vi kender det begge,
en lund med let vind,
der skal Njords søn
om ni døgn
glæde sig over Gerds
elskov."

Gerður Kristný "Blodhingst", 2011

Skirner
fæstnede blikket
på mig

Hans hest
knejsende
og vældig

Af farve sort
som hugget ud
af natten

Frej stjal sig
op i Odins stol

så ud over verdener
fik øje på mig

Mine arme lyste
hans længsel voksede

(...)

Jeg lovede at komme

Gerður Kristný: "Blóðhófnir", 2010

Skirnir

hvessti á mig

augun

Hestur hans

reistur

og rífur á vöxt

Dökkur á lit

líkt og höggvin

úr myrkri

Freyr stalst

í stól Óðins

horfði um heima

fékk augastað á mér

Lófar minir lýstu

Löngun hans óx

(...)

Ég lofaði að koma

Litteraturen i nabosprogsdidaktikken

- Nabosprog kan tjene som middel for mål og som vej til øget sproglig, litterær, kulturel bevidsthed (Anna Smedberg Bondesson: *Ditt språk i min mun*, 2014)
- Nabosprogsiagttagelse kan skærpe opmærksomheden for de små nuancer og de store ofte uerkendte fællesskaber
- Nabosprog kan i didaktisk sammenhæng styrke elevers og studerendes sproglige metabevidsthed og litterære kompetencer (Tina Høeg)
- Nabosprogstekster (tryk, skærm, billeder, lyd) kan danne udgangspunkt for en undersøgende, udforskende, inddragende samtale i klasserummet eller auditoriet
- Nabosprogsmateriale kan bidrage til elevers undren og til øget sans for såvel fremmedhed som lighed